

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

STK'lar ve İnsan Hakları
Prof. Dr. Turgut Tarhanlı

Sivil Toplum ve Demokrasi
Konferans Yazıları no 13, 2006

Kaset Çözümü: Elif Özgen

Turgut Tarhanlı: Arkadaşlar günaydın. Hoşgeldiniz. Benim üzerinde sizlerle tartışmayı istediğim konu STK ya da Sivil Toplum Kuruluşları çerçevesinde 'insan hakları' kavramının taşıdığı değer ne ve Sivil Toplum Kuruluşları insan hakları kavramının nasıl taşıyıcılarıdır veya insan hakları kavramı aslında sivil toplum hareketi çerçevesinde nasıl bir bağ ile değerlendirilmeyi, tanımlanılmayı gerektirir? Bunun yakın tarihimiz itibariyle yani 50-60 yıllık bir geçmiş itibariyle, bize sağladığı önemli katkılar var, önemli bir birikim var. Bu birikim her zaman çok etkili olarak kullanıldı, kullanılmadı tartışılır, bunları açacağım. Fakat kalkış noktası itibariyle içinde bulunduğumuz düzeni görmek bakımından önem taşıyor bence. İkincisi bugün açısından dolayısıyla bu Sivil Toplum Kuruluşları'nın gerçekleştirdiği insan hakları konusundaki faaliyetlerin siyasi olarak anlamı ne ve bunun hukuki sonuçları ne? Dolayısıyla ne yapılmaya çalışılıyor? Niçin bu yapılmaya çalışılıyor ve bunun rolü, etkisi, işlevleri konusunda neler söylenebilir? Tabii bunu söylerken STK -burdaki kuruluş lafı da aslında doğrusunu isterseniz çok hoş gelmez kulağa. Bu kavram ilk kez Türkiye'de 1994 yılında ortaya atıldı. 1993-94 yılıdır gayet iyi hatırlıyorum. Tarih Vakfı'nın birtakım örgütlerle birlikte başlattığı (Türkiye Felsefe Kurumu, Türkiye İnsan Hakları Vakfı birkaç kurum daha vardı mesleki örgütler gibi) STK Sempozyumları ilkiydi ve orada ortaya atılmıştı. Orada konuşmacıydım ben de. O bakımdan yakından biliyorum ve kuruluş lafı da çok tartışıldı içeriği itibariyle. 'Organization' karşılığı kullanılıyor. Organization belki örgütü daha iyi karşılıyor kuruluştan çok doğrusunu isterseniz. Ama biraz Türkçe'nin fonetiği açısından STÖ yerine STK demek, daha basa basa böyle ağızımızdan çıktığı için tabii ki tercih edilir oldu. Fakat kuruluş lafı bürokratik bir terimdir onun da altını çizmek isterim. Üstelik bürokrasi dilinde de yer alır. İçeriğinin nasıl olduğu tam bilinmese bile kurum ve kuruluşlar diye terim vardır. Bürokrasi dilinde öyle bir terim vardır onun içine de oturur. Şimdi burdaki tabii sivil toplum kavramının ingilizcesine baktığınız zaman 'non-governmental organizations' olduğunu görüyoruz. "Governmental"; burdaki "government" sadece hükümet değil 'devlet'. İngilizcedeki "government" sözcüğünün çifte anlamına dikkate alacak olursanız sadece kabine, hükümet değil; ama devletin kendisini de içerdiği biçimde düşünülecek olursa, dolayısıyla devletin oluşturduğu o yapılanma dışındaki örgütlenme faaliyeti. Sivil Toplum Örgütlenmesi lafı da Türkiye'ye doğrusunu isterseniz 1990'lı yılların ortaları, özellikle de Birleşmiş Milletler'in Habitat Konferansı –tam 10 yıl önce bugünlerde- 1996 yılında Teknik Üniversite'nin Taşköprü'deki

kampüsü tam da tersi bir işleve sahip kılınmıştı. NGO Forum adı verilen yani Sivil Toplum Örgütleri'nin forumu haline dönüştürülmüştü. Dünya Örgütlerince ve Türkiye'den katılan örgütlerce Lütfi Kırdar Merkezi'ndeki 'governmental' yani devletin temsilcilerinin gerçekleştirdiği konferansın paraleli ama alternatifi de. Bu önemlidir. Sadece alternatifi değil aynı zamanda paraleli olarak da tasarlanmış bir konferans için de faaliyettedir. O dönemin kullanılan terminolojinin sıklığı, bu konuya ilişkin Türkçe'ye de böyle bir terimin katılmasında rol aldı denilebilir, böyle düşünüyorum tarihine baktığımız zaman. Daha önce çok fazla böyle bir terim kullanılmıyordu. Sivil Toplum sözcüğü yer alıyordu belki birtakım literatürde ama daha Sivil Toplum kavramının siyasi düşünce tarihindeki anlamı itibariyle yer alıyordu. Gramsci çalışmalarında olduğu gibi vesaire, ayrıntılarına girmek istemiyorum. Bu kavram itibariyle böyle bir şey yer aldı. 1996'daki Habitat Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı. İnsan Yerleşimleri konferansına kadar, Türkiye'de (tırnak içinde) sivil toplum hayatı bakımından da çok siyasi bir konu olarak görülmemiş olabilir. Örnekleri yok mudur siyasi olabilen? Elbette var fakat görülmemiş olabilir. Dolayısıyla İnsan Yerleşimleri'nin Sivil Toplum Örgütleri ya da devletlerin temsilcilerinden oluşan birtakım kişilerin, heyetlerin katıldığı iki farklı oluşum zemininde yürütülmesinin mantığı nedir? Bu mantığı tabii sadece o toplantıyla sınırlı olarak düşünmemiz gerekmez.

Birleşmiş Milletler'deki bir anlamda Birleşmiş Milletler için karar alıcılardaki zihniyet değişikliğinin buna yol açtığı yeni bir dünya düzeni tasarımını dikkate almamız lazım. Bu da BM'nin 1980'lerin sonlarından itibaren Dünya Konferansları'nı tamamen iki farklı katmanda gerçekleştirme anlayışıdır. Hükümetlerin, devletlerin temsilcileri ve toplumların temsilcileri. Sosyal konulara ilişkin konferansta, kadın konferansı Beijing'de yapılan, Habitat; İstanbul'da ve Viyana'da yapılan İnsan Hakları Konferansı, Rio'da yapılan Dünya Çevre Zirvesi. Bunların hepsi bu gerçeklik ışığında kotarıldı, tasarlandı. Her bir oluşum, toplum temsilcileriyle devlet temsilcileri kendi potaları, kendi bahçeleri içerisinde çalışmalar yürüttüler, sonuçları bir araya getirdiler. Şimdi niye böyle bir çabaya ihtiyaç doğdu? Niye böyle bir çabaya ihtiyaç var? Bunu belki 1990'larla birlikte açıklamaya, tartışmaya girişmeden önce burdan hızla bir geriye gitmek istiyorum. Film, sinema dilinde olduğu gibi böyle "flashback" dedikleri gibi bir anda 1876 Londra falan yazar ekrana. Ben tabii o kadar geriye gitmiyorum, 1945 yılı Avrupa'sına gittiğimizi düşünelim. 1945'in Avrupa'sı savaş sonrası, savaşın

bittiği Avrupa, yıkık dökük bir Avrupa. Bazı yönlerden tartışılır olmakla birlikte önemli bir dünya düzeninin yani yeni bir dünya düzeni değişikliğinin de tartışılmasıyla birlikte ortaya çıkan bir çaba var. Bu da hepimizin çok iyi bildiğini tahmin ettiğim II. Dünya Savaşı'nın çıkmasından sorumlu olan Avrupa'daki özellikle Almanya'nın 3. İmparatorluğu'nun, yani Nazi yönetiminin sorumlularının yargılanması meselesi. Niye yargılanacak bu insanlar? Aslında baktığınız zaman suç işlemiş değiller bir biçimde. Yani bir hukuku ihlal ettiklerini söylememiz mümkün değil, Alman Hukuku'nu ihlal etmiş değiller. Alman Hukuku bilakis onları o şekilde davranmaları konusunda birtakım görev ve yetkiler vermiş bir hukuk. Müttefik devletler hukukunu ihlal etmiş değiller, başka devletlerin hukuklarını ihlal etmiş değiller baktığınız zaman. Niye yargılanacaklar? Yargılanmalarının temeli yani meşrulaştırılması zemini ulus devlet hukuklarının dışına çıkartılarak uluslararası hukuk zemininde oluşturulmaya, inşa edilmeye çalışıldı ve bu kişiler uluslararası hukuku ihlal etmekten yargıldılar. Niye uluslararası hukuku ihlal ettikleri gibi bir iddia üzerine bu yargılamalar gerçekleşti? Konu şuydu: İktidar olmanın yani siyasi iktidar olarak ve sadece kendi ülkelerinde değil ama işgal ettikleri ülkelerde de kullandıkları yetkiler, kullandıkları güç aslında bu pozisyonda olan, bu yetkiye sahip kişilerin uyması gereken birtakım sınırların çok ötesine geçtiği gerekçesiyle. Ama bunun dayanağı da uluslararası hukuk. Şimdi bu tabii farklı bir dünya düzeni anlamına geliyor. Farklı bir dünya düzeninin inşa edilmesine başlandığı anlamına geliyor. Hemen anlamını, gücünü, etkisini kazandı demek kolay değil, çok iyimserlik olur ama özünde böyle bir dünya 1945 sonrası dünya için böyle bir düzen söz konusu ve buna göre de bir özellikle insan hakları vurgusuyla bir başlangıç yapıldığını BM düzeni içerisinde ve sonrasında görmemiz mümkün.

Şimdi burada, bunun birey olarak hepimize getirdiği birtakım yükümlülüklerin, özellikle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde nasıl dile getirildiğini ve bunun ne anlama geldiğini önce bunu aktarmak ve tartışmak isterim. 28. maddeyi okur musunuz? "Herkesin bu bildirmede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır". Burada bir hak aslında söz konusu olan. Ne demektir bu? Ne dersiniz? Evet ifade özgürlüğünüz var, örgütlenme özgürlüğünüz var, işkence yapılamaz, siyasi parti kurabilirsiniz, dernek kurabilirsiniz, bir de bu hakkınız var. Öbürlerini üç aşağı beş yukarı anlıyorsunuz. Bir de bu hak ve özgürlüğünüz var: O ne? Biraz daha kapsayıcı: Bütün hak ve özgürlüklerin tümünün

gerçekleşebilmesi için sahip olacağınız toplumsal ve uluslararası bir düzen hakkı. Bütün hak ve özgürlükleri içinde gerçekleştirebileceğiniz, o ortam içinde gerçekleştirebileceğiniz bir toplumsal ve uluslararası düzene sahip olabilme hakkı. Nedir bu? Ne ifade ediyor?

Katılımcı : Uluslararası arenada korunan hakların, ülke içinde ihlal edilmesi durumunda bile, uluslararası arenada korunması anlamına gelebilir.

T.T.: Peki, başka?

K: Ulusal sınırları aşan bir bağlayıcı kurallar ortaya çıkıyor. Ulus devletin sınırlarını aşan enternasyonel olan, dolayısıyla bu tür uygulamalarda da uluslararası yaptırıma tabi tutulacak yeni bir dönem başlatılıyor. Gerçi aynı anda, siyasal soğuk savaşın da adımı atılmış oluyor ama ...

T.T.: Ama bu sadece uluslararası değil; bakın toplumsal ve uluslararası. Yani İngilizcesi'nde de 'social and international' der yani sadece uluslararası değil. Yerel anlamda da kendi yaşadığınız ortam bakımından da böyle bir hakka sahipsiniz.

K : Burada yer alan bütün haklara, toplumsal alanda, ulusal ve uluslararası sınırlarda yaşama hakkına sahibiz artık dolayısıyla yaptırımını da uluslararası.

K : Toplumsal ve toplumlararası düzenin olması gerekiyor. Eğer insanların yaşam hakkı ve diğer kültürel haklardan bahsediyorsak; bunların hepsinin gerçekleşeceği bir ortamın olması gerekiyor, barış ortamı olması gerekiyor.

K : Sanki devletler için ya da uluslararası mekanizmalar için bir yükümlülük, sorumluluk veriliyormuş gibi geldi bana. Oluşturulması gereken bir yapı var. Sistem varsa eğer onun sorumluluğunu da taşımak gerekiyor. Ulusal ve uluslararası bir düzen olması gerekiyor. Hak ve özgürlüklerin gerçekleşebileceği, bunun yükümlülüğünü de devletler ve uluslararası mekanizmalar üstlenmelidir.

K : Türkiye'den bahsedeyim. Örnek olarak veriyorum: Türkiye'de, bu öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleştiği toplumsal alanın olmadığı düşünülüyor bu ülkede,

bunu yarattığı ciddi aksiyonlar gerçekleşiyor. Sivil toplum kuruluşları kuruyorlar, devlete dilekçe veriyorlar. Anladığım kadarıyla 28. madde sayesinde de, bu yaptıkları devlet tarafından yanlış görülse bile korunmuş oluyor. Devlet onlara “siz toplumsal düzeni yaralamak istiyorsunuz, biz size izin vermeyiz.” dese de bu BM’nin 28. maddesi Türkiye sınırları içinde yaşayan bu aksiyonu yapan bu insanları koruyor. Devlet üzerinde bir güç olmuş oluyor. BM Türkiye sınırları içinde yaşayan insanlara devletin verdiği haktan biraz daha fazlasını veriyor. BM’nin devletten daha üst düzeyde olduğu ve devletten daha fazla hak verdiği anlaşılıyor.

TT: Olabilir de olmayabilir de. Tartışılabilir. Tüm bu katkılar maddenin içeriğini açımlayan katkılar, o nedenle hepimize teşekkür ederim. Şimdi başka bir şey göstermek istiyorum size: Mesela 13. maddeye bakalım. Herkesin devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır. Buna seyahat ve yerleşme özgürlüğü diyoruz teknik tabiriyle. Herkes kendi ülkesi de dahil olmak üzere herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir. Seyahat özgürlüğü yurda girmek ve çıkmak özgürlüğü diye de adlandırılan hukuki terminolojiyle bir eylemi de kapsıyor. Bunun uygulanmasıyla ilgili olarak birtakım sınırlar, daha da ötede birtakım kısıtlamalar söz konusu olduğu zaman ne olması gerekir. Mesela seyahat özgürlüğünüzün sınırlandırılması gerekir. Belli bir yeri terk etmemeniz veya terk etmeye zorlanmanız, tersi de olabilir, yerleşim bakımından düşündüğünüz zaman. Zorunlu olarak orada oturmanız gerekecek veyahut başka bir yere gönderilmeniz gerekecek veya ülke dışına çıkmanız engellenebilir veya zorlaştırılabilir veya ülkeden çıkmışsanız girişiniz engellenebilir. Uygulanmasıyla ilgili şöyle bir baktığınız zaman, ortaya çıkabilecek problemlerin neler olabileceğini görebiliyoruz. Diğer hak ve özgürlükler bakımından da düşündüğünüz, baktığınız zaman, bunların uygulanabilirlik alanlarını veyahut uygulanmasının daraltılabileceği birtakım hakların neler olduğunu kestirmek çok zor değil. 28. maddede vurgulanan hak konusu, 1945 sonrası dünya düzeni açısından değer taşıyan bir farklılığa sahip. Çünkü, böyle bir hak konusu daha önce söz konusu değildi. 1945 sonrasında hemen dört elle sarılıp, hemen nasıl uygulanılacak şeklinde bir tartışmaya konu oldu denilemez. Daha çok, daha sonraki dönemlerde anlamı doldurulmaya ve güçlendirilmeye başlandı. Söz konusu olan bu toplumsal ve uluslararası düzene sahip olabilme hakkı. Nasıl bir hak bu: Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nin hak ve özgürlükleri içinde yeşertip, büyütebileceğiniz ve onlarda yararlanabileceğiniz bir

ortam. Diğer hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması veya uygulanması konusunda, önceden kestirilebilir veya net tanımlanabilir birtakım ilişkiler üzerinde durulabilir, bu mümkün olabilir. Peki burada bu hakka sahip olabilmek için veya bu hakkınızı tam anlamıyla kullanabilmenizi sağlayabilecek şartları ortaya koyabilmek, bunlara dikkat çekebilmek için ne yapacaksınız? Bu hakkın eylemselliği uygulamada nasıl gerçekleşecek? Nasıl uygularsınız bu hakkınızı? Kimseye işkence yapılamaz, işkence yapılmasının önlenmesi için birtakım sigorta düzenlemeler ve uygulamalar vardır. Bir kişinin güçsüz bir konumda bulunup da işkenceye maruz kalabileceği ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda. Bu hangi durumlardır? Gözaltına alınabilir, cezaevinde tutukluluk halinde bulunabilir, cezaevinde hüküm giymiş olarak bulunabilir, hükümlüdür gibi haller. En fazla yoğun olarak böyle bir yasağın ihlal edildiği haller bu tür ortamlarda ortaya çıkıyor. Niye bu tür ortamlarda ortaya çıkıyor? Siz bunun önlenmesi için ne yapabilirsiniz? Bu tür ortamlardaki o kişinin idare karşısındaki orantısız konumunu, sizin üzerinizde birtakım uygulamalar gerçekleştirebilecek imkana sahip olduğu için güçlü olan idareye karşı durabilecek imkanlara sahip misiniz? Değilsiniz, eğer hukuk size böyle bir imkanı vermiyorsa. Değilsiniz, o zaman ne olacak? Maruz kalacaksınız o kötü uygulamaya ve bir hakkınız ihlal edilecek. O zaman bu hakkın uygulanması için hangi tedbirler gerçekleştirilmelidir, hayatiyet kazandırılmalıdır diye sorduğunuz zaman ilk akla gelen ordaki, o elverişsiz konumda bulunma halinin değiştirilmesi gelecektir, konumunuzu güçlendirmeniz gerekecektir, veya kendiniz olması gerekmiyor başkalarının konumu da olabilir. Nasıl yapabilirsiniz? İşte orada avukatınız bulunsun diyebilirsiniz, gözaltına alınır alınmaz kişinin yakınlarına haber verilsin diyebilirsiniz. Niye buma ihtiyaç duyuyorsunuz? Bu berraklık, bu iletişim sizin böyle bir kötü muameleye maruz kalma ihtimalinizin güçlü olduğu bir duruma işaret eder. Dolayısıyla bundan uzak kalabilmeniz için de birtakım sigortaların çalışması, devreye girmesi lazım. Bunu da kim sağlayacak? Öncelikle o düzen sağlayacak. O yaşadığınız ülkenin toplumsal düzeni içinde öngörülen hukuk kuralları, ki hukuk kuralları zaten insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin kurallardır, son tahlilde veya insanların kurduğu birtakım yapılarla insanlar arasındaki ilişkilerin, idare ile insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin kurallardır. O zaman siz bu tür konumlarda bulunan insanların, böyle bir güce maruz kalmaları ihtimalini önlemek için birtakım tedbirler öngören kuralların canlı ve etkili bir biçimde uygulanmasını isteyeceksiniz. Bunu kimden talep edeceksiniz? Devlet aygıtlarının yetkili kişilerinden öncelikli olarak. O

hakkın uygulanması için onlardan talep edeceksiniz ya da onların uygulanmasını takip eden birtakım faaliyetler gerçekleştireceksiniz. Uygulanmadığı zaman hakları korumaya ilişkin birtakım mekanizmalara başvuracaksınız. Bunlar ülke içindeki mekanizmalar olabilir, idari olabilir, yargısal, adli olabilir veya onları yeterli bulmuyorsanız uluslararası birtakım mekanizmalara da girebileceksiniz. Bunu bir örnek olarak, başı sonu belli bir hak uygulanmasıyla ilgili bir test olarak aktardım size.

Dönüp aynı sorulara geelim. Burda öngörülen toplumsal ve ulusal düzene sahip olma hakkı, hak ve özgürlüklerin içinde varlık bulabileceği, bunu gerçekleştirmek için, bu hakkın sigortaları bu hakkın var olup olmadığını gösterir barometreler nelerdir? Bunları canlı kılmak için ne yapılması gerekir dediğimde nasıl bakmanız gerekecek. Arada bir fark var çünkü bu daha genel, kapsayıcı, daha anonim gibi görülen bir hüküm. Bunu nasıl canlandıracaksınız? Bu arada tabii şunu söylemek istemiyorum: ilişkilerinize, sosyal ilişkilerinize, bireyler arası ilişkilerinize illa da hukuk gözlü bakın demiyorum ama bu hukuk kuralları bir gerçeği ifade ediyor. Bir gerçeklik karşılığı kaleme alınmış düzenlemelerdir o bakımdan esas referansımız sosyal ilişkilere tabii.

K : İnsan haklarına saygılı olunması gerekiyor diye bir madde var. Toplumsal ilişkilerde, Türkiye'yi örnek veriyorum ben, kuvvetin belirleyici olması gibi bir odaklanma oluşmaya başladı. Burada hukuk ile kuvvetle arasında bir denge oluşturması gerekir. Buradaki duruma baktığınızda insan haklarına saygılı olunması gerekiyor. İnsan hakları nereden belirlenecek? Belki uluslararası bir düzen belirlemiş olabilir insan haklarını, çünkü Türkiye'de bir suç işlendiğinde, Türkiye'nin anayasa veya hukuk düzeninde Avrupa İnsan Hakları'na gittiğini görüyorsunuz. Bunlar uluslararası bir düzen içinde yetişen kurallar. Bir de toplumsal, toplumun içinde oluşan ilişkiler, kurallar var. Bunlar da yerel, ülke içinde oluşan kurallar ve belirleyici aygıtlardan oluşuyor: yasama, yargı, yürütme aygıtlarının içerisinde oluşan kurallar, faaliyetlerdir, başvurabileceğimiz aygıtlardır.

K : Özellikle demokratik denetim mekanizmalarıyla olur. Bunlar esasen sivil toplumlardan da öte, toplumsal kesimlerin kurduğu denetim mekanizmalarıdır. Örneğin sürekli açlık grevi sırasında sanatçıların, aydınların da yer aldığı bir komisyon kurulmuştu. Ayrıca İnsan Hakları Derneği var, sivilliği tartışılabilir ama sivil toplum örgütleri var. Dolayısıyla demokratik denetim mekanizmaları var hiç olmazsa.

Burada ülke sınırları içinde olduğu gibi bir de uluslararası mekanizmaları var. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi var, Birleşmiş Milletler var, Uluslararası Af Örgütü var mesela. İdarenin, hükümetin ve devletin baskısına maruz kalan bireyin yakınları olarak, ki bence Türkiye gibi ülkelerde bunun önü kapandığı için bire bir hakların kullanılmasında sıkıntı yaşanıyor. Örneğin tutuklu, hükümlü yakınlarının, Cumartesi Anneleri, Arjantin'de Mayıs Meydanı. Daha doğrusu hakkı engellenen ve yakınlarının kurduğu demokratik mekanizma en güçlüsüydü. Ama demokratik gelişim düzeyi belli olan ülkelerde bu daha zor. Avrupa'da çok mu mümkün? Bu F tipi cezaevleri modelleri de Avrupa tarafından bize gönderilmiş, Avrupa'da hala olan cezaevi modelleri. Orada sivil toplum bunları denetleyebiliyor mu? Bana sorarsanız çok daha sıkı yapıyorlar.

TT: Şunu tartışmamız önemli olabilir: Niye hak ve özgürlük tanımlarına ihtiyacımız var? Bu tür hak ve özgürlükleri tanımlamakla, bunların tümünün içinde yer alabileceği, barınacağı, varlık bulabileceği, etki kazanabileceği ayrıca böyle sosyal ve uluslararası düzene sahip olabilme hakkı tanımına niye ihtiyacımız var? İnsan hakları düzenlemeleri, insan hakları hukuku diye adlandırdığımız tanımlara olan ihtiyacımız nedir? Tarihe baktığınız zaman, özellikle Avrupa Tarihi bireyin bu biçimde teçhiz edilmesi, haklarıyla donatılması, yeniden konumlandırılması bakımından belli bir gelişim çizgisi ortaya koyuyor. Çok daha bireysel örneklerde bunu yüzyıllar öncesine geri götürmek mümkün. Asıl Avrupa'daki Fransız Devrimi sonrası yani Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyanname'si, ulusal ölçekte bir devlet otoritesi karşısında bireylerin haklarının geometrisini ortaya koyuyor. Aradaki mesafe, ilişkiler biçimi, bunun ne kadar keskin, ne kadar yuvarlak olabileceği, ne kadar yakın, ne kadar uzak olabileceği, genişliği, darlığı vs. Birey ve idare arasındaki ilişkinin o geometrisi Fransız Devrimiyle ortaya konulmuş bir şeydir.

Ama 1945 sonrasındaki anlayış, ki 28. maddede ifade edilen aslında bu anlayışın çok önemli, vitrin örneklerinden biridir. Bunu sadece ulusal ölçekte sınırlı kılmıyor, ulusal ölçüğün de ötesine geçiriyor. Siz yerel yönüne dikkat çektiniz genelde. Yerel yönü önemsizdir demek istemiyorum ama uluslararası vurgu yenidir: Bugünün insan hakları anlayışının, insan hakları aktivizmi diye adlandırdığımız çerçevede veya sivil toplum örgütlenmesinin kendi alanıyla ilgili olarak bunu bir haklar talebine dönüştürüp ortaya koyması, bunun için mücadele etme anlayışını yerel olarak

görmemesi, bunu uluslararası içinde görmesi ve bunların belli hak formülleri içinde tanımlanması, bunların kanunlarla değil, uluslararası antlaşmalarla tanımlanması. Kalkış çizgisi budur, beyanname de bir anlaşma değildir, bir bildirgedir, deklarasyondur ama uluslararası bir belgedir. Uluslararası bir faaliyet sonucu oluşmuştur. Bu hep 1945'teki II. Dünya Savaşı sonrasındaki anlayışın devamı olan bir gelişim çizgisidir ve hala da devam ediyor bu, kopmadı. Avrupa İnsan Hakları düzeni de Birleşmiş Milletler düzeninin etki kazanması için kurulmuş bir düzendir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin Avrupa bölgesinde etkili olabilmesi için kurulmuş bir düzendir ve hazırlanmış bir sözleşmedir. Yani bugün çok özerk, kapalı bir sistem gibi gözükse de Birleşmiş Milletler düzeninin özellikle Evrensel Bildirge'nin etki kazanması için kurulmuş bir yerel, bölgesel mekanizmadır. Önsözüne baktığınız zaman bütüncüllüğünü, evrenselliğini görürsünüz. Peki niye ihtiyacımız var? Bu şekilde hak tanımları yapmaya, bunları uluslararası söylemle, uluslararası antlaşmalarla yapmaya niye ihtiyacımız var? Neden bunu yerellik-ulusallık ötesine taşıma ihtiyacımız söz konusu?

K : Uluslararası olabilmesi için düşündüğünüz şeyi bir norm haline getirmeniz gerekir. Nasıl mühendislikte yaptığınız işi matematiksel olarak tanımlacaksınız ki bu evrensel bir norm haline gelebilsin diyorsak, sosyal alanda da böyledir. Bir şeyi tanımlayacaksınız ki bir norm haline gelecek ve tüm dünya için açık ve net olacak.

TT : Tersini soralım. Bir uluslararası iletişimi ve etkiyi artırıcı bir durumdur dediniz. Böyle olmasaydı ne olurdu? Uluslararası olmaktan çıkaralım, tamamen bunları ulusal tanımlar olarak görelim. Aradaki farklılıklar ne olurdu?

K : Şöyle olurdu: Örneğin Alman vatandaşlara olabildiğince haklar veriliyor: yaşama hakkı vs. Diyelim ki Türkiye'de de devlet seyahat hakkı yok, şu yok, bu yok diyor. O zaman böyle bir durumda Almanya ile Türkiye'yi karşılaştırırsak. Almanya'nın vatandaşları Türkiye vatandaşlarına göre çok daha iyi bir statüde olmuş oluyor. Bu aslında, kişisel hakların bir tarafta daha az olması savaş bile çıkarabilir. Nasılsa onların böyle bir hakkı yok, onlara savaş açabilir.

TT: Tam tersi de oluyor bugün ama. " onların hakkı yok, onlara daha fazla hak verelim." diye savaş çıkartılıyor. O zaman söylediğiniz şu: her devlet kendi

nizamına, anlayışına, meşrebine göre bir düzen, kendi ülkesinde heterojen bir durum, farklılıkların daha belirgin olduğu, hakların çok türdeş olmadığı (kullanılabilirlikleri itibariyle) bir durum.

K : Aynı durum söz konusu değil mi şu anda dünyada? Bildirge olmasına rağmen, Amerika ile Avrupa arasında böyle bir fark söz konusu aslında. İnsan hakları açısından çok büyük farklar var.

TT: Şüphesiz. “insan hakları politikası” diye bir kavramı tartışmak gerekir burada. “İnsan hakları politikası”yla “insan hakları için politika” farklı şeylerdir. İnsan haklarına yönelik bir politikayla, insan hakları politikası takip etmek farklı şeylerdir. Tabii bu ayırım devletler açısından söz konusudur. 1980’lerin Amerika’sında Ronald Reagan’un başkan olduğu dönemde, Amerika açıkça insan hakları politikası diye bir politikayı tüm dünyada uyguladı. Özellikle Sovyetler Birliği’ne karşı o dönemde. Bu şu mu demek? ABD o zaman Sovyetlerdeki insan haklarına hakikaten önem mi veriyordu? Hayır, bu bir reel politik, bu devletlerarası ilişkilerdeki güç ve çıkarı ön planda tutan anlayışın cephanelerinden biriydi o dönemin Amerikası açısından. Çünkü Sovyetler Birliği’ne karşı belli noktalardaki hak ve özgürlükler söylemiyle mücadele etmesi Sovyetler Birliği’nin yara alabileceği bir politika ilişkisiydi ABD açısından. Onun için orası bir kötülük imparatorluğudur diye ilan etti. ABD’nin aslında yapmak istediği insan hakları politikası çerçevesinde bunu ortaya koymak. Peki aynı dönemlerde dünyanın başka yerlerinde de insan hakları ihlalleri büyük ölçüde olduğu zaman tutum neydi? En yakın örneği burnumuzun dibinde, şimdi çok gündemde olan Irak’tır. 1992 yılıydı. Amerika’nın Birleşmiş Milletler’in Cenevre’deki İnsan Hakları Birimleri temsilcisi bir Büyükelçi gemişti buraya Baro’nun davetlisi olarak. Bizler de çağırılmıştık konuşmak için. Yemek yeniyor. Mortan Abrams’tı adamın adı. O zaman 1991 yılının sonları, büyük sığınmaları olmuş, Irak kanayan bir diplomasi yarası olarak ortaya çıkmış durumda. O zaman da soruldu: “siz insan hakları politikasını takip ediyorsunuz, dış ilişkilerinizde, böyle bir ilkeniz de var insan hakları konusunda, o zaman bu ne biçim iştir, Halepçe olayları, Kürtlere yönelik kimyasal silahlar kullanılan olaylar vs. Karşısında sessiz kalıyorsunuz?”. Amerikan Büyükelçisi’nin verdiği cevap şuydu bana: “Amerika’nın dış ilişkilerinde insan hakları dış politikanın bir ilkesidir ama dış politika ilkelerinden sadece biridir.” dedi açıklıkla ve dedi ki “bu tipik bir insan hakları politikasıdır ama insan haklarına yönelik bir politika değildir.

Devletler açısından da baktığınız zaman insan haklarına yönelik bir politikanın güdülmesi, uygulanması çok daha dardır". Bunu neye karşı söylediler? Kimyasal silahların uygulanması konusunda bugün baktığınız zaman Amerika başka bir şeyler söylüyor. Tarih içinde baktığınız zaman büyük bir ironiyle de karşılaşıyorsunuz, insan hakları politikası temelinde baktığınız zaman konuya.

Bu terimler daha çok Türkçe'deki tartışmaların doğurduğu bir terminoloji farklılığı değil, İngilizce'deki tartışmaların doğurduğu bir terminoloji farklılığıdır. Onun için de Türkçe çevirisiyle tartışılır Türkiye'de. Bunların İngilizcesi "Policy for human rights". "Policy of human rights"dır. Policy for human rights (insan hakları için bir politika, insan haklarına yönelik), olması gereken bir şeydir insan hakları aktivizmi bağlamında. Ama insan hakları politikası başka bir şey. Bu ayrımı ortaya koymak gerekiyor. Fakat bu ayrım sadece devletler bakımından kendini ortaya koyan bir ayrım da değil. Bu ayrımı ortaya koyan örgütler de var. Bu aslında insan hakları söyleminin ortaya çıkardığı bir konum farklılığıdır. Mutlaka devlet dışı bir örgütlenme içinde olmak da insan haklarına yönelik bir politika güdüldüğü sonucunu ortaya çıkarmıyor otomatik olarak. Farklı nedenler bunları besliyor çünkü.

Tekrar soracak olursak, bu karmaşık ilişkiler ve insan hakları söylemi içinde ortaya çıkan bu farklı kanunları da dikkate alarak baktığımız zaman niye bu tür tanımlara ihtiyacımız var? Ve insan hakları tanımlarına ihtiyacımız var ve ilişkilerimizi bu tür açılardan, bu mercekten tanımlama ihtiyacımız var? Bu olmasaydı, arkadaşınız dedi ki, farklı devletlerde farklı uygulamalarla karşı karşıya kalabilirdik. Doğru. Bugün bunu aşmak için uluslararası birtakım tanımlar yapmak ihtiyacı ortaya çıktı. Özellikle 1945 sonrası düzende uluslararası normlarla devletleri olabildiğince tekdüze, aynı yönde bir uygulama yapmaya, insan hakları konusunda, yöneltici birtakım hamleler, atılımlar yapmaya zorlayan gelişmeler çok fazla.

Bugün 7 tane uluslararası BM sözleşmesi var insan haklarıyla ilgili, bu alanı toparlayan. Örneğin bunlardan bir tanesi ırk ayrımcılığının önlenmesi için 1965 yılında kabul edilmiştir. İlk sözleşmesidir BM'nin genel insan hakları konusunda. İkincisi 1966 yılında kabul edilen sözleşmedir. Bunların Türkiye'yle olan bağlantılarını da aktarmak isterim, ırk ayrımcılığının önlenmesine ilişkin sözleşmeyi, Türkiye 2002 yılında onayladı. 1965-2002, çok geniş bir ara var gördüğünüz gibi. 1966 yılında

“Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi” ile “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri” ayrı ayrı hazırlandı ve devletlerin onayına sunuldu. Bunlar ikiz sözleşmeler diye de adlandırılır. Evrensel Bildirge’deki bir yumuşak hukuk kuralıdır. “Soft law” diye de adlandırılır, yaptırım mekanizmaları da yoktur. Halbuki bu sözleşmenin yaptırım mekanizmaları var, uygulanmadığı zaman birtakım mekanizmaları çalıştırabiliyorsunuz, antlaşma olmasının böyle bir yararı var. Dolayısıyla her iki sözleşme Evrensel Bildirge’nin katı hukuk kuralı haline dönüştürülmesi anlamını taşıyordu, böyle bir çabayla ortaya konuldu. Türkiye de bunlara 2003 yılında onay verdi, bağlandı. 4. sözleşme “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”. 1980’lerin ortasında kabul edildi. Yine 1980’li yılların sonlarında, işkence, insanlık dışı muamele, aşağılayıcı muamele ve cezanın önlenmesine ilişkin BM 5. sözleşmesi oluşturuldu. 6. sözleşme 1990’ların ortalarına doğru “Çocuk Hakları Sözleşmesi”. “Kadın Hakları Sözleşmesi” Türkiye’de 1985’te onaylandı ama birçok çekinceyle onaylandı. İşkence Sözleşmesini 1988’de onayladı, “Çocuk Hakları Sözleşmesi” Türkiye tarafından 1995’te onaylandı ve sonuncusu da “Göçmen İşçinin ve Göçmen İşçi Yakınlarının Haklarına ilişkin Sözleşme”. Bu henüz Türkiye tarafından onaylanmadı. İmzalandı, fakat onaylanmadı, daha sürüyor. Onaylanmayacağını zannetmiyorum, onaylayacaktır. Çünkü Türkiye göçmen işçi üreten bir ülke olduğu için bu konuyla da hassas bir biçimde ilgili. Dolayısıyla kendi ülkemiz açısından baktığımız zaman, bunların onaylanması sürecindeki aksaklıklar hepsi dikkate alınmalıdır. Mesela ırk ayrımcılığının önlenmesine ilişkin sözleşme Türkiye’de 1972’de imzalanmıştır ama 2002 yılında onaylanmıştır. 30 yıllık bir iç süreci vardır. Bunların nedenlerini kavramak kolay değildir.

BM bütün bu 7 sözleşmesi, başka daha küçük alanlarla ilgili sözleşmeler de var, ama bunlar kendi alanlarında kategorik, jenerik birtakım düzenlemeler getiriyorlar ve birtakım evrensel hükümler getiriyorlar. Bu sayede bir düzen kurulmaya çalışılıyor. Aynı anlayış Avrupa bakımından da var. Strazburg’taki Merkezi Avrupa Konseyi kendi “Avrupa Sözleşmeleri” diye adlandırılan, sözleşmeler aracılığıyla, bunlar insan haklarına ilişkin olanlar çoğunluktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İşkencelerin Önlenmesi Sözleşmesi, Göçmen İşçiler vb. sözleşmeler ve protokoller...100’ü aşmıştır sayıları. Aynı anlayışı Avrupa da sürdürüyor. Amerika’lılar arası örgüt Kuzey Amerika ve Güney Amerika arasında aynı faaliyeti gerçekleştiriyor. Afrika Birliği aynı anlayışı Afrika ülkeleri bakımından gerçekleştiriyor. Asya için böyle

bir örgütlenme, insan haklarını da bölgesel anlamda düzenlemeye yönelik bir örgütlenme, yok. Asya'da bu başarısız oldu. Çok farklı kültürel çoğulluğun, ortaya konan gerekçe bu genellikle, Asya'da bunun kotarılmasına engel olduğu söyleniyor. Ama birtakım girişimler de var, birtakım deklarasyonlar kaleme alındı ama Asya Pasifik'te bu gerçekleştirilebilmiş değil. Yani Uzakdoğu, Güney Pasifik, Yeni Zelanda'yı da kapsayacak biçimde o bölge açısından böyle bir bölgesel düzenleme söz konusu değil. Ama BM düzeni, bu saydığım 7 sözleşme için hepsi için, bütün yerküre açısından geçerli olduğundan, onlar açısından da değer taşıyor. Ama İnsan Hakları Hareketi'nin uluslararasılaşmasının yarattığı yan etkiler de var. Mesela Zambiya ve Zimbavye Anayasa Mahkemeleri var. Bu iki mahkemenin Zambiya Anayasa Mahkemesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Avrupa İnsan Hakları mahkemesince uygulanmasına ilişkin alınan kararları alıp aynen kendi kararlarında uyguluyor. Neyle ilgili olarak? Demiryolu işçilerinin hakları vs. Bunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle ne ilgisi var diyeceksiniz. Neyi ifade ediyor? 1945 sonrası düzenin etkilerini görmek açısından önemli, bir ilkeye işaret ediyor. İnsan Hakları kavramının evrenselliği konusu. Tekrar aynı yöne dönecek olursak söz hakkı sizde: Niye buna ihtiyacımız var? Olmasaydı ne olurdu?

K : Arka plana bakmak lazım. Nasıl gelişti? I. Dünya Savaşı'nda bazı antlaşmalar yapılmıştı. Ama bu esasen 1. Sanayi Devrimi'nin sonuna gelen, 2. Sanayi Devrimi'ni yapan Avrupa Merkezi'nin biçimlendirmesi noktasında, birbirlerinin güçlerini bozmadan yapamayacakları bir uygulamaydı. II. Dünya Savaşı'nda da 52 milyon insan öldükten sonra şunu dediler: İç mekanizmamızı kuralım, esasen bizim uygulayabileceğimiz, bu noktada diğerlerini de uygulamaya zorlayacağımız, birçoklarının başaramayacağı ama bizim yaptırım gücümüzün olacağı bir düzen kuralım. Sıcak çatışmalar ve 2 büyük savaştan sonra soğuk savaş denilen şeye gelelim. Bütün bölgesel, ekonomik savaşlar, siyasal çekişmelerle Avrupa'nın yeni sömürü politikalarının omurgalarını oluşturdu. Bunlar çok kötü mü? Hayır. Gerçekten de özgürlükler, haklar açısından bu zamana kadar insanlığın ulaştığı en güzel şey. Esasen o savaşla yaptıkları şeyi biraz da hukukla, anlaşarak, daha az zarar görerek yapmanın yoluydu bence bu. Bunu daha çok kurallarla yapalım; yürüyüşümüzü, gelişmemizi belirleyelim dediler.

TT: Ben toparlayayım burda. Hakları ulusal ölçekte tanımlamanın ötesinde uluslararası ölçekte tanımlamanın yararı nedir? Bir sivil toplum örgütlenmesi bundan nasıl yararlanabilir? Tanımlamasaydı kaybı ne olacaktı? Soru bu.

K : Uluslararası bir yaptırım gücü var o ülkenin insanları üzerinde ama ne kadar? Ben bunu size bir soru olarak sormak istiyorum. 1985'te CEDAW'ı imzaladık, ama hala daha CEDAW'ın gerekleri yerine getirilmiyor. Ne kadar bir yaptırım gücü var?

K : Bir halkın özgürlüğü diğer halkın özgürlüğünü kısıtlayabilir. Türkiye'de mesela herkesin resmi dili Türkçe'dir oysa ırk, dil, din ayrımı yoktur İnsan Hakları Beyannamesi'nde. Ama Türkiye'de devletin resmi dili Türkçe'dir ama bir yandan da bakıyorsunuz, haklar mozaïgidir ve işte o zaman o yasanın bir anlamı kalmıyor. O anlamda da uluslararası sözleşmelerde de bunun belki de bu şekilde kabul edilmesi, farklılıkların yaşatılması ya da otoritelerin, devletlerin bazı uygulamalarının sınırlandırılması açısından önemli diye düşünüyorum.

K : İnsan hakları metinlerine bakıyorsunuz aslında çok da radikal insan haklarından bahsetmiyorlar. Eğitim hakkı, sosyal haklar konusunda devletleri o kadar da zorlayacak şeyler yok. Eğitim hakkı vardır, herkese en az 11 yıl eğitim verilecektir. Aslında çok temel, çok radikal şeyler yok. Dolayısıyla asgari standart oluyor. İnsan hakları evrenselliğinin aslında bir kısmı gerçekleşiyor ve birçok devlet için meşruluk kaynağı oluyor. İnsanlar daha önce meşrulukları başka şeye dayandırırken, şimdi hem ulusal hem de uluslararası alanda demokrasi herkesin referansı haline gelmiş ya da hukuk devleti herkesin referansı haline gelmiş. Öyle bir ironi oluyor ki diktatörler bile artık demokrasiden bahsediyor. Biz Türkiye'de bu kadar çok demokrasiden bahsediyoruz; ne kadar yaşadığımız tartışılır ama bu bizim için bir referans olmuş. Dolayısıyla devletler bunları yerine getirmek, uluslararası alanda meşruluklarını göstermek, kanıtlamak için bunları imzalıyorlar. Devletler onu yaparken insanlar da en azından asgari bir standarda yararlanacakmış gibi geliyor. Asıl nedeni bu gibi geliyor bana.

TT: Aslında o kadar cömertçe de imzalamıyor devletler. Üstelik anlaşmalara taraf olma sürecinin çok teknik ayrıntısına girmek istemem bir sürü maniverası vardır, sizi mesafeli tutmaya yönelik olarak. Çekinceler, deklarasyonlar, yorumlayıcı

deklerasyonlar, uygulamaya yönelik deklerasyonlar.. kolay değil. Irak mesela bütün o saydığım BM Sözleşmeleri'ne Saddam döneminde taraf olmuş bir devlettir. Türkiye'den daha fazla insan hakları sözleşmesine taraf olmuş bir devlettir Irak. Anayasasında da Irak Kürtlerin ve Arapların bir cumhuriyetidir diye de hüküm vardır. 1974 değişikliğiyle birlikte, bir kararnameyle kuzeyde Kürtlere de özerklik verilmiştir. Saddam döneminde. Tabii o hukukun söylemi ve uygulanmasıyla ilgili bir soruna bizi götürüyor. Ama ben tekrar soruyu çekmek istiyorum: uluslararası bir insan hakları düzenlemesi anlayışına olan ihtiyaç.

K : Bu karşılıklı birbirini besleyen bir ilişki galiba. Bir taraftan devletlerle ilgili uluslararası alanda devam eden bir ilişki var. Bu sizin dediğiniz 6 insan hakları sözleşmesiyle ilgili bir şey. Peki niye ihtiyaç duyuldu hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler? Bu da o birey-devlet ya da grup-devlet ilişkisindeki güç dengesizliğini gidermek için. Ama yine de onun da o iyi niyetle ortaya çıktığını düşünmüyorum. Bir taraftan insan yaşamında, kendi sınırının dışındaki dünyada bu kadar edilgen olmayı kabul etmek istemiyor, o durumun, o günün koşulları gereği bir politika izlenmesi gerekiyordu ve bunlar ortaya çıkarıldı. İnsanın bu kadar edilgen olması çok işime gelmiyor. Bu anlamda hak ve özgürlükler nasıl ortaya çıktı? Şöyle düşünmek daha çok hoşuma gidiyor. İnsanların ihtiyaçları olduğu bir güç ilişkisinde mağdur olan insan sayısı çok fazla. Bu daha çok insanların belki talebi olarak ortaya çıktı, bu daha sonra böyle işlemeye devam etti. Ama uluslararası olmuş olmasının çok ta iyi niyetle ilgili bir şey olmadığını düşünüyorum, politik olduğunu düşünüyorum.

TT: Bu çok fark eder mi bir Sivil Toplum Örgütlenmesi açısından?

K : Hayır etmez. Bir kere böyle bir durumun, böyle bir iddianın geçerliliği var ve sizin bundan güç almanız söz konusu. Türkiye'de insan hakları ihlali olduğunda siz dünyanın başka bir yerinde bu hak ihlaline karşı olduğunu düşünen, bu anlamda kendini ifade eden gruplarla birlikte hareket ediyorsunuz.

TT: Bu nasıl bir etki yaratıyor sonucu itibariyle?

K : Bu tabii mağdurun lehine bir etki yaratıyor, yaratma şansı olan bir şey. Her birinde böyle olmuyor ama böyle olma şansı da var.

K : Tabii ki ben bir Sivil Toplum Kuruluşu olarak bir şeyi savunabilmek için uluslararası alanda elimde standard bir şey olacak ki ihlal edildiğinde karşılaştırma şansım olacak.

K : Ben de aynı şeyleri düşünüyorum. En azından karşılaştırılabilir bazı noktalar olması gerekiyor. Mesela sonucu örnek teşkil edebilecek davaların sonuçları çok önemlidir ve Türkiye’de de bazı başörtüsü davaları oldu. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin verdiği kararlar çok büyük olay yarattı. İşte aynen onun hak verilmesi de örnek teşkil ediyor. Bir ülkede ya da 10 ülkede veriliyorsa bu; her ülkede varsa bizde yoksa biz buna dayandırabiliyoruz savunmamızı. Uluslararası bir hak var ama bizde böyle bir şey yok, o yüzden bizim de bu uluslararası hakkı uygulamamız lazım gibi bir değerlendirme, karşılaştırma yapabiliyoruz. Bence bir STK için en önemli tarafı karşılaştırılabilme ve örnek teşkil etme.

TT: Bu örnek teşkil etme, bir emsal oluşturuyor benzeri vakalar bakımından, ondan yararlanma imkanı var. Bunun sağladığı etkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz? Herhangi bir mahkeme kararı olabilir, bir yasal düzenleme olabilir.

K : İşkencenin yapılmaması gerekir. Bence her zaman demokratik bir düşünce anlayışıyla, çoğunluk neyi doğruluyorsa ona uyulması gerektiğine inandığım için böyle bir şey söylüyorum.

TT: Tehlikeli de olabilir ama...

K : Evet olabilir ama o zaman bu uluslararası hakları veren mekanizma da bir zamanlar belki tehlikeli olabilirdi, belki de çıkarlarımıza aykırı bir bildirge de yayınlanabilirdi ama genel bir “commun sense” diyebileceğimiz bir şey var. Ona güvenerek söylüyorum. Bir genel sağduyu sayesinde insanlar ortak karar verir.

K : Bütün sözleşmelerin STK’lar için yararlı olduğunu düşünüyorum. Açıp baktığımızda bir ihlal var, ne yapabiliriz diye baktığımız zaman Türkiye’de, bir yerde de Birleşmiş Milletler sözleşmeleri duruyor, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

duruyor. Ülke içerisinde mekanizmalar tamamlanınca ya da bir yerden bir norm gösterilmesi gerektiğinde o müdahale alanının kullanabileceğini düşünüyorum.

TT: Bu bağlamda size Türkiye'nin yakın tarihinden bir şey aktarmak istiyorum. Uluslararası düzenlemeden yararlanma anlayışını ve sizlerin de ortaya koydukları düşünce ve yorumları da dikkate alarak, bu söylediklerimi tartışmak için dinleyin şimdilik, sonra tartışmaya geçelim.

Bu Türkiye'nin yakın tarihinde, yine aynı tarihler 1945 yılı. BM'yi kuran anlaşmayı Türkiye onaylayacak, mecliste de görüşmeler vardı. Bu onaylama kanunla oluyordu o dönemde. Hükümet, BM'ye üye olmak için, o zaman BM'yi kuran anlaşmayı bir kanun tasarısıyla meclise getiriyor, mecliste o kanun geçiyor ve sizin üyelik süreciniz kendi ülkeniz içindeki bu işlemlerle birlikte başlatılmış oluyor. 1945 yılının Türkiye'si nasıl bir Türkiye düşünmeniz lazım. Nasıl bir Türkiye? Tek parti dönemi, yani CHP'nin yönetiminde olduğu bir siyasi rejim. Savaş bitmiş ama Türkiye'nin siyasi rejimi açısından baktığınızda Türkiye şubat ayı itibariyle BM'ye katılmak için savaş ilan etmiş Nazi Almanya'sına, müttefikleri ve Japonya'ya ama bu kağıt üzerinde siyasi nitelik taşıyan bir savaş ilanı, hukuki nitelikte. Fakat esas siyasi rejim itibariyle Türkiye açısından tek parti dönemi CHP'nin. Ama 1945 yılı haziran ayı itibariyle bir muhalefet de oluşmuş. "Dörtlü Takrir" ilan edilmiş yani Demokrat Parti'yi oluşturacak kişilerin kaleme aldığı bir siyasi beyanname ortaya çıkmış. Dolayısıyla teşhis edilebilir bir muhalefet nüvesi de, CHP üyesi olmakla birlikte, mecliste yer alıyorlar. Şimdi BM'yi kuran kurucu anlaşma, bir örgütün kuruluşuyla ilgili bir anlaşma. Bu anlaşmanın dolayısıyla meclise, Türkiye BM'ye üye olsun mu olmasın mı tartışması yapılırken, önce dönemin Dışişleri Bakanı çıkıyor konuşuyor: "Olalım, onlar bizi de müttefiklerimizi de desteklemektedirler." Yani lehinde bir konuşma yapıyor, daha sonra da milletvekilleri çıkıyorlar, o kanun hakkındaki görüşlerini açıklıyorlar isteyenler tabii. 10-12 kadar milletvekili konuşuyor. Genellikle de kaygılarını ortaya koyuyorlar. Ortaya koydukları kaygılar da daha çok Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi var, hegemonyası var, biz küçük bir devletiz diyorlar. Dolayısıyla biraz rahatsız edici ve kaygı verici bulunan biçimde yorumlanıyor milletvekillerince.

Sonradan konuşma sırası kendisinde olan bir diğer milletvekili çıkıyor, konuşuyor. Bu milletvekili o muhalefet oluşumu içinde yer alan bir milletvekili: Adnan Menderes.

1950'li yılların Başbakan'ı olan milletvekili. Şöyle bir yorumla bu anlaşmaya yaklaşıyor, diyor ki: "Evet bu BM Örgütü sayesinde yeni bir ekonomik düzen, yeni bir dünya siyaseti, büyük devletler, güvenlik..." Bir yorum yapıyor burada, fakat anlaşmada böyle bir şey yazmıyor, orada böyle bir şey konuşulmuş değil, hükümet de böyle bir görüş ortaya koymuş değil, bu kendisinin yorumu. "Evet, savaşın yasaklanmış olması dolayısıyla devletlerin oldu bittilerle savaş başlamasının yasaklanmış olması BM anlayışı içerisinde çok önemli bir kazanım, önemli bir adımdır. Bu sayede dünya barışının kurulması, gerçekleşmesi de gerçekçi anlamda bakılırsa, buna katkıda bulunacak bir gelişmedir. Bu aslında BM örgütünün asıl ilkesini bir başka açıdan da düşünmeyi gerektirir. O da egemenliğin halkın iradesine dayandığını ve halkın iradesiyle ülke yönetimlerinin oluşmasının önündeki engellerin kaldırılması gerektiğidir." diyor.

Bu ne demektir? Ülke içinde etkili bir demokrasinin, demokratik kanalların varlığına bağlı olarak siyasi rejimlerde bir evrilme meydana geldiği ölçüde, dünya düzeninde de barışın gerçekleşmesine katkıda bulunulur, sadece stratejik tedbirlerle değil. Bu sözleri söylüyor. Bu sözler tahmin ediyorum ki bugünlerde hiçbirimizin yadırgayarak karşılamayacağımız, gayet olağan, hatta belki seçim mitinglerinde gayet klişe olarak kullanılabilecek laflar, ama önemli. Küçümsemek için söylemiyorum ama bugün bu sözleri gayet olağan karşılayacağımız noktaya vurgu yapmak istiyorum. Fakat Menderes BM'ye Türkiye'nin üyeliğinin eşliğinde böyle bir yorumla konuşmasını bitirmek üzereyken, bu konuşmasını yaptıktan hemen sonra, hatta konuşma bitmeden ortalık birbirine giriyor mecliste. Kürsüye yürüyor milletvekilleri, susturuyorlar. Meclis tutanaklarına baktığınız zaman gürültüler, ayak sesleri, bağırışlar diye yazarlar (Zabıt tutanaklarında hangi ses çıkıyorsa onları da yazılır, küfürler, alkışlar, sesler, gülüşmeler, insan sesleri de tutanağa geçer). Peki niye, ne oldu? Söylediği nedir? Halkın iradesine dayalı siyasi bir rejimin ancak uluslararası planda barışa gidecek yolda güçlü bir yapıtaş olacağı düşüncesi.

Şimdi tabii kendi içinde de değerlendirmek gerekiyor birçok şeyi. Menderes'in bu vurgusu nasıl bir vurgu? Neye atfen bu konuşmasını yapıyor? Hangi bağlamda bu tartışmayı yapıyor? BM üyeliği. Bir uluslararası örgüte üyelik ve onu kuran antlaşmanın onaylanması meselesi, tartışma bu. Bu konuşmayı ona dayalı olarak yapıyor, yeni bir kanunun kabulüne bağlı olarak yapmış değil bu konuşmayı. Bir

uluslararasılık referansı var. Uluslararası dayanak olarak meşrulaştırmaya çalıştığı ne? Çoğulcu demokrasi. Peki çoğulcu demokrasiyi meşrulaştırması niye alerji yaratıp böyle bir tartışmaya yol açıyor? Çünkü tek parti dönemi var. Menderes'in söyledikleri aslında çok güçlü bir siyasi eleştiri olarak, muhalefet ve protesto olarak kabul ediliyor. Menderes de bunun böyle bir etki yaratacağını bilmeden "Aa, ben ne söylemişim?" diye bunu garipsemiyor. Bunu bilerek söylüyor. Peki bilerek bunun söylemesi, üstüne basa basa bunu söylemesi ona ne kazandırıyor? O'na bir güç kazandırıyor. Nasıl bir güç kazandırıyor? Kime karşı bir güç kazanmaya ihtiyacı var Menderes'in ya da o Demokrat Parti oluşumunun? Mevcut iktidar, mevcut siyasi sisteme karşı güçlenmeye ihtiyacı var. Peki bu güçlenme ihtiyacını, şimdi soruya tam geliyoruz, ülke içi şartlar ve araçlar itibariyle gerçekleştirebilmesi mümkün olabilir veya olmayabilir ama uluslararası referansla bunu gerçekleştirmesindeki farklılık nerede?

Oyunu tamamen karşısında güçlenmek ihtiyacı hissettiği tarafın dışına taşımış oluyor, aynı saha içinde mücadele etmiyor. Başka bir sahaya taşımış oluyor mücadeleyi. En büyük güçlenme zemini bu. Dolayısıyla neyin dışına taşımış oluyor? Menderes açısından bakacak olursanız tabii CHP, tek parti dönemi, onun karşısında kendiniz de mücadele edebilirsiniz tabii ama bu sizin için çok büyük bir kaldıraç aslında. Karşıdaki büyük kütleyi kaldırabilmek açısından uluslararası bir kaldıraç kullanıyorsunuz. Niye? Kendi konumunuzu güçlendirebilmek için. En azından söylem olarak. Çok yadırgandı 1990'ların Türkiye'sinde niye bu kadar çok insan hakları başvuruları yapılıyor Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne? Niye yapılıyor? Bu nedenle yapılıyor, aynı nedenle yapılıyor. Hatta Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdindeki o ilk dönem temsilcisi Anayasa Hukuku profesörüydü, çok yadırgadığını söyledi. İstanbul Üniversitesi'ndeki bir toplantıda karşımıza hukuk gerillaları geliyorlar, bize karşı sürekli dava açıyorlar. Bu gerçeği görmemektir çünkü, nasıl adlandırırırsanız adlandırın, bir vaka gerçekten yoksa bile onun uluslararasılık kazanması için gerçekleştirilen mücadele bile bir güçlenme mücadelesidir aslına bakarsanız. Bu da zaten "hukuki aktivizm" denen, bunu hukukta bir sürü uygulama biçimi var, dava stratejileri, kategorik davalar vs. Daha çok Anglo-Amerikan dünyası bu konudaki hukuki aktivizmin en geniş örneklerine sahiptir. Kıta Avrupası o kadar değildir. Onlar biraz orayı kopya ediyorlar. Türkiye'de de şimdi biraz başladı. Ama o uluslararası planda da tam o anlayışta hareketle mücadele gerçekleşir. Kısacası bir güçlenme çabası.

Peki bu güçlenme çabasını haklar ve özgürlükler bakımından değerlendirdiğimizde nasıl bir tablo ile karşılaşılıyor? Haklar ve özgürlükler konusunda uluslararası birtakım normların, anlaşmaların ortaya konulması sadece devletler arası bir oyunun sonucu mudur veya arkasında belli komplolar mı vardır? Hayatta mutlak olarak hiçbir şeye böyle bakmak mümkün değil. Bu tür nedenler de olabilir. Örneğin, 1975 Helsinki Nihai Senedi tamamen Sovyetler Birliği ve Doğu Blok'un çökertilmesi için Batı'nın inşa ettiği bir komplo olarak da tanımlanmıştır. Ama şimdi komplolar üstünden gitmeye kalkarsak işin içinden çıkamayız. Burada önemli olan böyle bir gelişimin, böyle bir olgunun, yeni insan hakları kavramının uygulanabilir birtakım haklar ve özgürlükler formülleri çerçevesinde, uluslararası planda tanımlanmış olmasının bir insan hakları aygıtına veya bir sivil toplum örgütlenmesine sağlayacağı katkının daha çok hangi noktada toplandığını, yoğunlaştığını görmek. STÖ'nün uluslararası insan hakları standartlarına atfen gerçekleştirdiği mücadelelerde önemlidir. Ne açıdan önemlidir? Eğer bir güçlenme ihtiyacı söz konusuysa bu, bir ulus devletin kendi hukuku içerisinde, onun araçlarıyla mücadele etmenin dışında, onun sahip olmadığı başka araçlarla ve dayanışma halinde bunu gerçekleştirebilme imkanını ona sağlar. Bu tabii bir strateji ve taktik konusu aynı zamanda. Strateji içinde bir taktik olarak da düşünebilirsiniz. 1964'te Amerika'daki (ABD'yi kastediyorum) ırk ayrımcılığı uygulamalarında onların karşısında duran değişik siyah liderler kendini göstermiştir. Bunlardan uzun süredir adını duyuran, sonunda bir suikaste kurban giden Martin Luther King'ti. Yurttaş Hakları Hareketi'nin lideri olarak bir din adamı. Ama onun da karşısında başka bir siyah lider Malcolm X. Hem siyah, hem Müslüman, 1964 Ohio konuşması vardı Ekim ayında. Ondan 3-4 ay sonra o da bir suikaste kurban gidip ölür. O konuşmasında, çok sert bir konuşmadır aslına bakarsanız, şiddet de içeren bir konuşmadır. Ama iki kavramın çatışmasını içerir konuşma: Yurttaş hakları ve insan haklarının kavramlarının çatışması üzerine inşa edilmiş bir konuşmadır. İnternette İngilizce MP3 versiyonu da bu konuşmanın. Diyor ki, yurttaş hakları söylemine kendinizi kaptırdığınız zaman, işte o zaman tam da Sam Amca'nın kucağına oturmuş olursunuz. Yurttaş haklarını değil insan hakları kavramını dikkate almanız gerekir ve dolayısıyla bu Sam Amca'nın hukukunun dışında aslında kendi mücadele platformunuzu benimseyip, o mücadeleye paylaşan ülke dışındaki çevrelerle de güç birliği halinde bunu gerçekleştirmeniz gerekir. Yani çok tipik bir strateji ve taktik ilişkisi. Ama insan hakları hukukunun ve insan hakları mücadelesinin

aslında temelinde de bu var. Neye karşı bu var? 20. yüzyıl başından itibaren önce azınlık haklarıyla başladı Milletler Cemiyeti döneminde. BM dönemiyle birlikte insan hakları haline dönüştü. İnsan hakları kavramının uluslararası planda zikredilmesi 20. yüzyıl başlarında söz konusu değildir. Ancak dini azınlıklar temelinde bu söz konusudur. Lozan Barış Antlaşması onun tipik örneklerinden biridir, Milletler Cemiyeti Azınlıklar Rejimi çerçevesinde. 1945 sonrasında insan hakları kavramının uluslararasılaştığını, böyle bir güç motifi haline dönüştüğünü ve bunun bir hukukilik anlamı kazandığını görüyoruz. Peki bu güç aslında hangi ilişkilerde ortaya çıkan bir güç? Daha çok bunun zemini ulus devlet ile o devletin ülkesi üzerinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkide ortaya çıkan insan topluluklarının (STÖ dahil buna), kendini güçlendirici bir araç olarak insan hakları söyleminden yararlanması. Yani ulus devlet hukukuna karşı uluslararası hukukun güçlendirici bir kaldıraç olarak, bir manivela olarak, bir aygıt olarak kullanılması çabası. Bütün bu mekanizmalarda Birleşmiş Milletler, Avrupa İnsan Hakları, Afrikan, Latin Amerikan vs. hepsi aslında böyle bir hedefi öngörüyorlar, uluslararası denetim mekanizmalarıyla birlikte. Uluslararası denetim mekanizmaları da büyük ölçüde devletlerin de etkili olduğu mekanizmalardır. Bu anlamda devletlerarası ilişkilerin ortaya çıkardığı güç ve çıkar motifleri orada etkili olacaktır. Ama bunun karşısında da zaten işte o insan hakları hareketi söz konusudur, STÖ'nün ortaya çıkardığı hareket söz konusudur. Dolayısıyla ne biri belirleyici, ne diğeri. Ama böyle bir çekişmenin ve mücadelenin sonucu ortaya çıkmaktadır, bu da kompleks bir ilişkidir ve tekil bir ilişki de değildir, tekil yönelimli bir ilişki değildir. Mesela saydığım 7 BM sözleşmesi devletler arasında imzalanmış sözleşmeler. Ama o sözleşmelerin kotarılması için gerçekleştirilen mücadeleyi büyük ölçüde o mücadelenin başını uluslararası insan hakları hareketi çekmiştir. İşkenceyle mücadele sözleşmesinin, BM'nin çocuk hakları sözleşmesinin, CEDAV'ın kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesinin kabul edilmesi için başı çeken örgütlerin arasında Uluslararası Af Örgütü gelir. İnsan Hakları İzleme Örgütü vardı. İşkence konusunda işkence ve alanında çalışan uluslararası örgütler vardı. Nasıl çalışırlar? Lobi yaparak, belli birtakım ilişkileri güçlendirerek, kampanyalar yürüterek vs. Keza Uluslararası Ceza Divanı yine Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, ağır suçların yargılanmasıyla ilgili antlaşmanın kabulü konusunda da yine Uluslararası Af Örgütü başı çekmiştir. Yine bir uluslararası kampanya yürüterek, uluslararası STÖ koalisyonu olarak. Ama sonunda devletlerce imzalanan bir

antlaşmadır. Kompleks bir ilişkidir ama bunun sonucunu da görebilmek, tartışabilmek ve kullanabilmek önem taşıyor.

Bunu iç düzene getirdiğimiz zaman yakın dönemde Türkiye’de önemli bir gelişme oldu. Bu biraz da sizlerin aracılığınızla bence güç kazanacak. 90. maddede bir değişiklik yapıldı 2004 yılının Mayıs ayında: “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla, kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.” Bu Türkiye’de 1961 yılından beri tartışılan çok temel konulardan biridir. Uluslararası hukuk mu, iç hukuk mu ilişkisi çok da kılçıklı bir konudur uluslararası hukukta. İnsan haklarına ilişkin temel hak ve özgürlüklerden, antlaşmaya Türkiye taraf olmuşsa, şimdi Türkiye’deki STÖ bakımından bence çok önemli bir araç sağlıyor. Sadece yargı, mahkemeler önünde yürüyen davalar bakımından değil, idare bakımından da, idareyle olan ilişkilerde de. Ama neye bakmayı gerektiriyor? Elimizdeki şikayetçi olduğumuz konuya ilişkin Türkiye’nin çıkarmış olduğu kanunlar ne? Peki bu konuya ilişkin Türkiye’nin onayladığı, birtakım temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalar var mı? Var. Onlar ne? Masa üstüne koyalım, bakalım. Bağdaşır bağdaşmaz tarafları nelerdir? Eğer kanundan şikayetçi iseniz ve kanunun antlaşma hakkın alanını daralttığı, sınırladığı, kullanılmaz, uygulanamaz bir hale geldiği düşüncesinde iseniz, veya uygulamalardan şikayetçiyse ve bu Türkiye’nin hukuken bağlanmış olduğu uluslararası antlaşmayla bağdaşmıyorsa, farklı hükümler içeriyorsa, çelişiyorsa, o zaman hem idareye ve yahut davaysa mahkemeye, kanunu ihlal edip antlaşmaya göre karar vermesi gerektiğini hatırlatmak gerekecek. Bu, anayasanın 90. maddesinin öngördüğü bir hükümdür, uymak zorundadırlar dolayısıyla. Örneğin bir arkadaşınız söyledi emsal olarak, Yargıtay buna ilişkin bir emsal karar verdi, bu yönde bir karar verdi. Zaten aksi söz konusu olamaz ama daha gündelik ilişkilerde bunların çok fazla etkili olması belki önem taşıyan husus. Onun için her ilişkide bunu ortaya koymak önem taşıyabilir. Türkiye’de insan hakları hareketi bakımından çok güçlendirici bir formül ve başvurma imkanı 2004’ten bu yana mevcuttur uluslararası antlaşmalar bakımından. Tabii bunu şöyle okumak da mümkün. Diyebilirsiniz ki illa da Türkiye hukukuyla uluslararası antlaşmalar arasındaki ayırmada, Türkiye hukuku hakları daha daraltıcı, evrensel düzenlemeler daha genişletici midir? Aslında kanun koyucunun bilinçaltını okumak bakımından ilginçtir, çünkü öyle bir varsayımdan hareketle kaleme

alınmıştır. Anayasayı hazırlayanların bunu böyle düşünerek kaleme aldıklarını anlıyoruz bundan. Bu, işin biraz hukuk sosyolojisi tarafı ama onun dışında bence pratik olarak aktivizm açısından ve konumu güçlendirmek açısından bakıldığı zaman, bu şekilde uygulanmaya elverişli bir imkan sağladı. Türkiye'nin de bu noktada sahip olduğu, yükümlülük altına girdiği uluslararası antlaşmalar (BM'nin sonuncu, 7. antlaşmaya da onay sürecinde) hemen hepsi Avrupa Konseyi'nin de bütün antlaşmalarının olduğunu söylemek mümkün.

Bu sadece antlaşma hükümlerinin karşılaştırılmasını da gerektirmez, sadece onlarla sınırlı değildir. O antlaşmaların uygulanmasına ilişkin organların faaliyetlerini de içerir. Siz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin , mesela ifade özgürlüğüyle ilgili sadece 10. maddesine bakmak zorunda değilsiniz değerlendirme yapmak için, aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 10. maddeyle ilgili vermiş olduğu kararlarına da bakabilirsiniz. Bu çerçevede o kararlar da ışık tutucu olmak durumundadır, sadece maddeyle sınırlı bir değerlendirme imkanı da sağlamıyor, o antlaşmanın uygulanmasının ne yönde olduğunu da dikkate almayı gerektiriyor.

Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin kararlar, belli başlı kararlar Türkçe'ye çevrildi, bunlara erişmek mümkün. BM düzeninin bu haklarla ilgili bütün kararlarını da biz Bilgi Üniversitesi'nde İnsan Hakları Merkezi olarak Türkçe'ye çevirdik. Ayrıca bütün genel yorum kararları da şu anda baskıda. Yani BM sistemi konusunda da bir sorun olacağını zannetmiyorum, erişme imkanı var. Dolayısıyla 90. maddenin bu son değişikliği de Türkiye insan hakları aktivizminin uluslararası bir standarttan ülke içinde yararlanma imkanı güçlendirici bir fonksiyon yerine getirebilir. Sorularınız var mı?

K : Terörle mücadele yasası kabul edildi. Şimdi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmeleri'ne, BM Sözleşmeleri'ne göre Türkiye'nin imza attığı bütün belgelere bakıldığı zaman birbiriyle örtüşmeyecek, terörle mücadele yasasıyla orda verilen haklar karşılaştırıldığında. Bence önümüzdeki süreçte birçok hak ihlal edilecek, Sivil Toplum Örgütleri belki zamanında çok pasif kaldılar, yasaların çıkmaması için daha ulusal bir inisiyatif geliştirilebilirdi ama malesef bence bu yeterli olmadı. Bu yasanın geçirilme aşamasında Avrupa baskı unsuru olabilir miydi? Ya da neden olmadı?

TT: Avrupa'nın durumu da pek parlak değil bu günlerde. Mesela bugün bir haber vardı Britanya'ya ilişkin Radikal Gazetesi'nde. George Orwell, 1984 romanıyla özgürlüklerin sınırlandığı hayali bir gelecekteki bir yeri resmeder 1940'ların sonunda yazdığı romanda. Britanya Paramentosu civarında dolaşan bir muhasebecinin cebinde George Orwell'in bu sözlerini içeren bir makalesi var. Makalesinde şunları söylüyor: " Gerçeklerin saklandığı, gizlendiği ve yalanın hakim olduğu bir toplumda, buna karşı direnmek ve bunu yükseltmek (mealen söylüyorum tam da bu sözler olmayabilir) için hiçbir şeyden çekinmeyin, kaçınmayın. Adamı gözaltına almışlar biliyor musunuz? Niye? 2005'te çıkarılan bir kanun nedeniyle. Terörle Mücadele Kanunu değil ama Suçla Mücadele tarzında adı. İfade özgürlüğüyle ilgili bir durum bu, ve hatta ifade özgürlüğünü bile feci şekilde genişleten bir durum. Bunu şunun için söylüyorum. Avrupa baskısı ne kadar olur bilemiyorum. Avrupa baskısının da olmaması lazım, öncelikli olarak Türkiye toplumunun burda kendisinin sahip çıkması lazım. Avrupa'daki Terörle Mücadele Kanunları'nın uygulamalarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne yansıdığını söyleyemeyiz. Daha yeni çok. Bu davalar o kadar çabuk da yansımıyor, sonuca bağlanmıyor. O bakımdan henüz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Avrupa'daki bu terörle mücadele kanunlarını nasıl yorumladığını ortaya koyamadı. Onun için onun tepkisi ne olacak onu bilmiyorum. Fakat dönüp Türkiye'ye bakmak gerekirse, burada söylediğimiz her şey Türkiye'deki Terörle Mücadele Kanunu bakımından düşünülebilir. Çünkü Türkiye'de Terörle Mücadele Kanunları aslında, bu söylediğimiz haklar söylemi çerçevesindeki güçlendirmenin tam karşı söylemidir. Güçlendirmeyi değil de güçsüzleştirmeyi sağlamaya yöneliktir. Mesela yaşam hakkınız var, siz yaşam hakkınızı güçlendirmek için uluslararası normlardan da yararlanıyorsunuz, bunun için mücadele ediyorsunuz, idam cezası kalksın diyorsunuz vs. Terörle mücadele kanununa bir bakıyorsunuz, güvenlik kuvveti orantılı ve tehdit kaynağına karşı hedef göstererek silah kullanılabilir diyor. Bunun ölçütü insanları öldürebilirsiniz demektir. Burada ne var? Hakkın güçlendirilmesi karşısında güçsüzleştirilmesi var. Niye güçsüzleştiriyorsunuz peki? Başka bir faydayı karşılamak için. O fayda ne? O faydanın içini çok çeşitli biçimlerde fayda veya menfaat diye doldurabilirsiniz. Kamu düzeni diyebilirsiniz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde de var. Aslında ona göre de bakmanız lazım. Yine uluslararası norma bakarak bunun sınırlandırılmasını dikkate almak lazım. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çok tipiktir buna ilişkin. Mesela en tipik olan ifade özgürlüğüdür, ondan örnek vereyim. "....kullanılması görev ve sorumluluk gerektiren bu özgürlükler, (ifade özgürlüğüyle

ilgili 10. maddenin 2. paragrafı) ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün, kamu güvenliğinin, düzeni korumanın, suçun önlenmesinin, sağlığın ya da ahlakın ve başkalarının şöhreti ya da haklarının korunması için demokratik bir toplumda zorunlu önlemler niteliğinde olmak kaydıyla, gizli haberlerin açıklanmasının engellenmesi ya da yargı erkinin üstünlüğünün ve yansızlığının sağlanması bakımından, kanunla belirli işlemlere, koşullara, sınırlamalara ya da yaptırımlara bağlı tutulabilir.” Burada bir hakkın sınırlandırılmasının meşruiyet çerçevesi çiziliyor. Bunlara uygun olmak durumundadır deniliyor, ama başka bir sürü birbirini denetleyen ek kriterlerle birlikte. Bunu şöyle formüle etmek lazım: bir, hakkı sınırlandırıyorsanız, onun hukuka uygun olması lazım. Hukuk derken bu sadece sizin kanununuz değil, uluslararası plandaki hukuku da kast ediyoruz. İki, meşru olması lazım. Neye göre meşru? Demokratik bir toplumda meşru olması lazım. Yani gücün hakim olabileceği, ilişkileri belirleyebileceği bir duruma imkan vermemesidir. Sınamak, bu şekilde sınamak gerekir. Amacı bakımından, o uygulanan tedbirle yani sınırlandırma ile hangi tehdidi önlemeye çalışıyorsanız, o tehditle sınırlandırma arasında bir ölçü bulunması, orantılı olması lazım. Siz bir adamın size karşı küfrettiği gerekçesiyle o adamın güvenlik kuvvetleri tarafından öldürülmesi gibi bir tedbir uygulayamazsınız, bu çok orantısız bir tedbirdir. Aşırı kuvvet kullandırılmasıdır. Avrupa İnsan Hakları terminolojisinde “excessive force” denen bir kuvvet kullanımı. Dolayısıyla terörle mücadele kanununu bu üç temel kriter açısından değerlendirmemiz gerekmektedir. Hukuka uygun mudur, getirilen sınırlamalar meşru mudur? Demokratik bir toplum bağlamında meşru mudur? Bir tehdidin önlenmesine çalışıyorsanız şayet, o tehdidin önlenmesi için yeterli ölçüde tedbirler alınması mı söz konusu, yoksa tedbirlerin kantarın topuzu kaçacak bir biçimde tamamen giderek etkisini artırabileceği bir sınırlandırma ihtimali ufukta görünüyor mu? O kuvvet kullanma meselesinde güvenlik kuvvetlerinin, görünüyor mesela. Orada rahatlıkla yaşam hakkının buharlaşabileceğini söylemek mümkün kolaylıkla. Bir başka şey de işkence, kötü muamele vs. gibi konular hakkında, sorumluluğu takip edilen bir takım güvenlik kuvvetlerinin tutuklanmaması meselesidir, tutuklanmaya ihtiyaç göstermemesi meselesidir. Bu ne demektir? Dolayısıyla bu tür uygulamalar karşısında caydırıcılık araçlarından birini kaldırıp çekmek demektir. Bunlara ilişkin dünyada sadece Türkiye’de değil, çok aşırı örneklerle dünyada da karşılaşıldı, şimdi de hala karşılaşıyor. 1990’ların İsrail’inde “Toplumsal Meşru Müdafaa” diye bir kavram ortaya atılmıştı hukukçularca, yüksek mahkemesi kabul etti, “social self-defence” dedikleri İngiltere’de. Nedir bu? İşkence ve kötü muamele

yapmanın meşrulaştırma nedeni olarak kullanılıyor. Hukukta da zaten hep böyle seçeneklerle karşı karşıyasınızdır. Bir şey yapıyorsanız onun bir nedeni vardır, başka bir şey yapmıyorsanızdır. O zaman o yaptığınızı niye yaptığınızı temellendirmeniz gerekir. Kötü muamelede bulunmak, burada hep işte patlamaya hazır bomba senaryosudur, terörle mücadele kanunlarının özü de bu. “Ticking bomb scenario” ya da “ticking bomb situation” dedikleri tik-tak çalışan bir bomba bir yere konulmuş, siz o bombanın nereye konulduğunu bilmiyorsunuz kamu otoriteleri olarak ama onun nereye konulduğunu bildiğini düşündüğünüz bir şüpheliyi yakalamışsınız. O kişiye ne yapacaksınız sorusu. Bütün terörle mücadele kanunlarının gerisinde bu mantık vardır. Her yerde de açıkça bu konu konuşulur. Britanya bunu savundu 1970’li yıllar boyunca, İsrail, İspanya, Türkiye bunu savundu. Dolayısıyla çok şaşırtıcı değildir. Bu ilişkiler içerisinde terörle mücadele kanununda İsrail makamları “Toplumsal Meşru Müdafaa” menfaatini ön planda tutarak o kişiye karşı baskıda bulunulabileceğini hukuken kabul ettiler. Parlamento raporları var buna ilişkin, İsrail’in özel komisyon raporları var. Hukukçuları kabul ettiler. Dünya çapında tanınan adamlar, otoriteler bunlar. Fakat sonrasında iş, bir yol ayrımına geldi ve bu uygulamadan vazgeçti İsrail. Şu anda başka şeyler de yapmıyor değil ama hukuki olmaktan çıktı, olanlar askeri, stratejik şeyler yani hukukun öngördüğü uygulamalar değil, tamamen fiili. Şu savunuldu o tartışmalarda: Evet, bu belki bizi toplumsal anlamda güçlendirir ama aynı zamanda bu da kaygan bir zemindir. Bu kaygan zeminden de nereye gideceğiniz belli olmaz, yuvarlanıp gidebilirsiniz. Genellikle de yuvarlanılıp gidilir. Britanya’daki örneklerde de öyle olmuştu, İspanya’da da. Bu mücadelenin çok keskin ve derin olduğu toplumlarda ortaya çıktı ama bugün küreselleşti bu iş. Dolayısıyla vahim olan o, böyle bir söylem var. Amerika’da da mesela Harvard’da bir hukuk profesörü, çok da tanınmış bir adamdır, işkencenin hakim kontrolü altında yapılmasını önerdi. Düşünün, insan hakları söylemini güçlendirici bir motif olduğunu söylerken, bugün tamamen karşı insan hakları söylemiyle karşı karşıyayız dünyada. O bakımdan bugün için insan hakları söylemini güçlendirme mücadelesi daha zor, daha da katmerli bir hale geldi. Türkiye bu işin başlangıcında o paralelde değildi, o dalga boyunda değildi ama bugün o dalga boyuna girmek üzere olduğunu söylememiz mümkün bence bu son gelişmelerle, Terörle Mücadele Kanunu vs. gibi. O bakımdan daha zor, meşrulaştırılması da şöyle oluyordu: Niye hakim kontrolünde yapacaksınız? Diyorlar ki bu farklı bireysel iktidarlara yol açabilir, küçük bir kamu görevlisi, bir polis veya güvenlik görevlisinin kendi iktidarına teslim edilmiş bir kişi

üzerinde uygulayacağı iktidarın sonu olmayabilir. İşkence, kötü muamele de buna dahil. Halbuki biz bunu hakim kontrolünde yaparsak sınırlarız, denetim altında tutar, herkese göre şiddet uygularız. O da tırnak diplerine steril altın iğneler batırmak biçiminde yani herkesin acı eşiği farklı. Sizin ölçüyorlar acı eşiğinizi. Beyefendiye 4 nolu iğne getirin diyorlar ve onu batırıyorlar. Siz de bir yerde feryat ediyorsunuz. Düşünebiliyor musunuz bu sistemin işleyişinin insan hakları söylemi bakımından taşıdığı anlamı? Nitekim Guantanamo'daki askeri komisyonların birinin tutanaklarını Independent Gazetesi'nde yayımlamıştı çok tanınmış bir yazar kendi köşesinde. Avukatları söylüyorlar sanığın: "Uluslararası hukuka aykırıdır bu yaptığınız" diyorlar "burada bir daha uluslararası hukuk lafını duymak istemiyorum ve beni de hiç ilgilendirmiyor, uluslararası hukuk diye bir şey yok ve ben de buna bağlı değilim, beni de zerre kadar ilgilendirmiyor" cevabını alıyor. Bugün karşı karşıya kaldığımız mesele bu. Bu çıtanın en yüksek olduğu nokta ama her ülke de o çıtayı kendine göre ayarlama sevdasında. Nereye varacağı, karşı ilişkiler, insan hakları söylemi mücadelesi içinde düşünölmek zorunda.

K : İnsan haklarının uluslararasındaki ifadesinin o komplo teorileriyle düşünölebileceği...

TT: Bu komplo değil...

K : Şimdi bakıyorsunuz 3 sene önce Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki birtakım şeylere bakışı farklıydı, bugün çok daha bambaşka, daha sessiz bazı şeylerde. Mesela Türkiye'de Terörle Mücadele Yasası çıkıyor, kimse buna ses çıkarmıyor, diğer ölkelerden buna bir tepki gelmiyor. Aslında uluslararası meşruiyeti insan haklarının, bir **simölasyon** gibi görünüyor orda. Yani bir şeye hizmet ediyorsa var, dert insan haklarına hizmet ediliyor olması değil. Alttan gelen basıncı düşörebilmek ya da diğer ilişkileri organize edebilmek..

TT: Bu neyi değiştiriyor? Bu yeni gelişme karşısında uygulanacak taktiklerin, ki insan hakları hukuku taktiklerden birisidir. İnsan Hakları Yüksek Lisans Programımız var, böyle bir programı açmanın bile bir taktik olduğunu öğrencilere söylüyorum orada. Sizin burada STK birimi olarak yaptıklarınız da sonuç olarak bir taktiktir. Bunu bir oyun olarak görmüyorum, hafife almak için söylemiyorum ama hayata nasıl

baktığınızı, kendi alanlarındaki çalışmalarınızı, güçlendirme söyleminizi nasıl inşa ettiğinizle, hayatın neresinde inşa ettiğinizle ilgili.

Mesela Irak Dünya Mahkemesi toplantısında Boğaziçi Üniversitesi'nden bir profesör Arundati Roy'a sormuştu: Irak işgal edildi, savaş çıktı, buna karşı toplantılar, mitingler yapmak güzel ama sadece bunları yapmak kötü bir şeydir. Bunların karşısında durmak istiyoruz ama işgali engelleyemiyoruz, demek ki yaptığımız bir kaçış. Ne yapmamız gerekiyor? Arundati Roy'un benim de katıldığım cevabı şöyle idi: Bu düzene direnmek sadece savaşa karşı örgütlenmesiyle değil her gün yaptığımız seçimlerle olur. Önemli olan hareketlerimizin düzen taraftarlarınca akıl dışı bulunması. Sizin yaptığınızın karşı tarafta akıldışı bulunması gerekiyor, karşı tarafın hazırlıksız olması gerekiyor, taktikler de zaten buna dayanıyor.

Akıldışı olmalı. Bu ne demek? Yaptıklarımızın akıldışı olması sistemin taraftarlarının hazırlıklı olmamayı gerektirir. Burada tabii şiddet değil kast ettiğimiz, güç değil. Mesela bunun çok güzel bir örneği Miloseviç döneminde Yugoslavya'daki "Üniversiteliler Hareketi" dir. Onlar bunu çok sitemli bir biçimde gerçekleştiriyorlardı. 3 kişinin biraraya gelmesini yasakladı Miloseviç yönetimi, Niye? Çünkü toplanıyorlar, protesto ediyorlar. Ne yapacaklar? Sokağa çıkma yasağı da ilan edemiyorlar, o zaman sınırlayacaksınız, daha yumuşak bir tedbir: 3 kişi yan yana gelemeyecek. Geldiği an hemen gözaltına alınıyorlar. Ama gençlik hareketi ne yapıyordu? İnsanların modern şehir hayatında biraraya gelebileceği farklı ilişki biçimleri, ortamlar yaratılabilir. Bunun için trafik lambalarını seçtiler. Yayalar için kırmızı yanıyor, bekliyorsunuz iki tarafta da belki 30-50-70 kişi bekliyor, karşıya geçecekler. Işık yayalar için yeşil yandığı anda herkes bir anda caddenin ortasına gelip deli gibi bağırıp çağırıyor protesto ediyor yolun ortasında. Işık kırmızı yanar yanmaz herkes kaçıyor. Diyeceksiniz ki böyle çocukça bir şey olabilir mi? Hayır. Belgrad'daki bütün trafik lambalarında aynı şeyi yaparsanız bu çok ciddi bir şeydir aslında. Ne var ki akıldışıdır, yani sistemin akli buna karşı hazırlıklı değildir. Dolayısıyla burada söz konusu olan karamsarlığa yönelmekten çok, taktik nasıl değiştirilir diye düşünmek yerinde olur. Yani sistem akıl dışı bulması önemli, sistemin akılla bağdaşmaması önemli, sistemin hazırlıksız olması önemli, söylemek istediğim bu.

Teşekkür ederim.

